
UNS GUIONS RADIOFÒNICS SOBRE EL POETA VERDAGUER DEL PEDAGOG ARTUR MARTORELL¹

Ramon Pinyol Torrents²

Laura Vilardell Domènech³

Universitat de Vic-UCC

Verdaguer: figura emblemàtica de la literatura catalana

Encara que per a un públic català la figura de Jacint Verdaguer i Santaló (1845-1902) és sobradament coneguda i la seva categoria de clàssic de tots els temps indiscutible, no podem, en un congrés com el present de recordar per a uns, i donar a conèixer per a uns altres, alguns dels trets de la seva figura com a l'escriptor català més representatiu de la literatura catalana contemporània. D'una banda, fou el literat més notable del Romanticisme català i, alhora, la que va obtenir més reconeixement nacional i internacional. I quan parlem de «clàssic» ho fem no en el sentit d'oposat «romàntic», sinó en el sentit de personatge modèlic, imitat, admirat i estudiat com gairebé cap altre de les lletres catalanes modernes.

A més, cap altre escriptor ha aconseguit de mantenir com Verdaguer —«Mossèn Cinto» en la denominació dels clergues seculars a Catalunya— un lloc en el cor del poble, fins al punt que algunes composicions seves, s'han arribat a tradicionalitzar-se, musicades, i molta gent ignora que ell en fou l'autor —el cas del «Virolai» o de «L'emigrant», posem per cas, encara avui veritables himnes nacionals catalans subalterns i/o substitutoris—.

La producció verdagueriana, que abraça la quarantena de títols, sobretot en poesia, abraça diversos gèneres poètics (èpic, bucòlic, patriòtic, religiós...), encara que van ser sobretot els grans poemes èpics (*L'Atlàntida* i *Canigó*) i la literatura religiosa els que van fonamentar la seva fama. Sobre esta última, la religiosa, cal assenyalar que s'acosta als trenta títols i que engloba especialment els gèneres hagiogràfic, el devot i el místic.

Verdaguer, des del moment que decidí dedicar-se al sacerdoci, va centrar la seva producció en la temàtica religiosa i va posar la seva activitat al servei de l'Església. En este camp el seu treball fou immens, de to i valor desiguals, i vehiculat a través de fulls volants, estampes, revistes religioses i plec solts, i així va obtenir gran difusió i popularitat entre les masses catòliques. Cal dir-ho tot: aquesta obra devota és la part de la seva producció que s'ha vist més afectada pel pas del temps. En les altres dues vessants, la mística

1. Aquest treball s'inscriu en les investigacions que es duen a terme dins del Grup de Recerca Consolidat TEXLICO de la UVic-UCC (2014 SGR 1380) i dins del Projecte Ministerial I+D FFI2011-26367. Ens cal fer un reconeixement especial a les germanes Maria i Montserrat Martorell i Codina, filles d'Artur Martorell i germanes d'Oriol Martorell, per la seva gentilesa a facilitar-nos nombroses dades de tipus biogràfic. També cal agrair als col·legues Joan Soler i Antoni Tort el suport bibliogràfic que ens han donat.

2. Contacto: Tel. 938816024. Correu electrònic: ramon.pinyol@uvic.cat

3. Contacto: Tel. 938816024. Correu electrònic: laura.vilardell1@uvic.cat

i l'hagiogràfica, és on el poeta presenta llibres i poemes molt més elaborats i d'ambició més gran i literària. A ella es referia el gran crític espanyol Marcelino Menéndez Pelayo en el seu discurs d'ingrés a la Real Academia Española de la Lengua, on va afirmar que per la seva alta qualitat Verdaguer el poeta místic espanyol més rellevant del segle XIX.⁴

De tota manera, Verdaguer era un poeta culte, àvid lector i molt curiós, que ja de jove va pretendre realitzar una obra de gran volada que li proporcionés prestigi personal, a la vegada que el donés a la literatura catalana. Així, va dedicar, amb èxit, part dels seus esforços literaris a la construcció de poemes èpics llargs, dels quals, segons les preceptives de l'època, no podia deixar de tenir cap literatura rellevant.

A partir de la publicació de *L'Atlàntida* (1877), Verdaguer va obtenir, com ja hem remarcat més amunt, una àmplia difusió catalana, espanyola i internacional, amb múltiples traduccions d'aquesta epopeia i d'altres títols, tant al castellà com a d'altres llengües europees (francès, alemany, italià, txec, occità, portuguès). I així es va fonamentar la seva fama internacional de poeta, alhora que es donava a conèixer la literatura catalana renaixent.. L'epopeia *Canigó* (1886), de la qual ens ocupem en aquesta treball, va consolidar per sempre la seva fama com a poeta nacional català i el més important del segle XIX.

El cas de Ràdio Barcelona i el català. Les normes de la censura

La ràdio, que tingué un paper molt destacat en el triomf del bàndol anomenat «nacional» durant la guerra civil, va ser controlada de manera rigorosa pel règim franquista. D'entrada, cal recordar que la ràdio sempre fou considerada de titularitat pública (diríem que això encara és així avui dia) i les emissions privades (la SER la més important) emetien per concessió estatal i sempre van ser controlades molt de prop. És ben conegut el fet que la ràdio privada tenia prohibida l'emissió d'informatius, fossin d'àmbit internacional, espanyol o simplement local: les notícies eren sempre donades per RNE, en el que popularment s'anomenava «el parte» o bé per les emissores locals de la cadena estatal, amb les quals estaven obligades a connectar totes les ràdios de l'Estat.⁵

La legislació franquista, que establia tant les llicències administratives per emetre com la potència de les emissores, el nomenament dels directors o intervenia en l'accionariat de les cadenes privades, també incloïa les normes de censura.⁶ La censura radiofònica, tanmateix, s'atenuà una mica a partir de finals dels anys 50 pel que fa als espais

4. Vegeu «La poesía mística en España» (1881), recollit dins MENÉNDEZ PELAYO, Marcelino: *Estudios y discursos de crítica histórica y literaria*, vol. II, Santander, Consejo Superior de Investigaciones Científicas, 1941, pp. 109 i s.

5. Pel que fa a la utilització de la ràdio per part dels «nacionals» durant la guerra, vegeu DÍEZ, Emeterio: «La censura radiofónica en la España nacional 1936-1939», *Zer*, vol. 13, núm. 24, 2008, pp. 103-124. I pel que fa als intents, en part fallits, de la ràdio oficial (RNE), d'usar les ones per instruir políticament el jovent en els primers anys de la dictadura nacionalcatòlica, cal tenir present l'interessant treball de GÓMEZ GARCÍA, Salvador: «Adoctrinando el futuro: las emisiones infantiles y juveniles de Radio Nacional de España durante el primer franquismo», *Zer*, vol. 16, núm. 30, 2011, pp. 135-152.

6. Per a la normativa de censura, complexa i variable segons el moment, i sempre sotmesa a l'arbitrarietat de censors, caps de servei, directors generals, governadors civils i ministres, i les circumstàncies històriques de cada moment, compta amb un excel·lent estudi de FAUS PELAU, Ángel: *La radio en España (1896-1977)*. *Una historia documental*, Madrid, Santillana, 2007, esp., pel que fa al tema que ara tractem, les pp. 548-588, amb les notes a les pp. 1158-1177.

informatius de tipus local, però fou sempre molt fèrria pel que fa a la política i la moral.⁷ Amb tot, convé recordar que aquestes normes de censura van estar en vigor trenta-vuit anys: de 1939 a 1977!

La presència del català a la ràdio va ser especialment prohibida en els primers anys del franquisme. Convé recordar, en aquest sentit, que, a més, les ràdios privades no podien emetre res que no fos prèviament autoritzat per la censura, a la qual s'havien de donar, amb un mínim de 36 hores d'antelació, tots els guions del que es pensava emetre cada dia i que hi havia uns funcionaris encarregats d'escoltar tota la programació privada seguint els guions autoritzats per si s'hi produïa alguna desviació, que era severament castigada, ja sigui amb esbroncades telefòniques, citacions als despatxos de la censura, obertura d'expedients administratius, si fos el cas, amb les multes, suspensions de sou i feina i/o destitucions.⁸

Ràdio Barcelona, que sempre va intentar mantenir una certa autonomia pel que fa a la programació, força centralitzada des de Madrid per la SER, va tenir com a director en els anys 50 a Ramon Barbat (destituït per raons polítiques el 1962),⁹ va constituir una anomenada «Junta Asesora» de notables,¹⁰ que va orientar-la en una línia educativa en la programació. Així van entrar-hi les emissions ràdioescolars d'Artur Martorell, els programes de divulgació històrica barcelonina d'Agustí Duran i Sanpere, la ràdiobeneficència, emissions d'apostolat religiós, etc. De fet, segons Armand Balsebre, «Ramon Barbat representa una cierta línia de continuidad con el ideario moral-religioso y catalanista que definió el perfil *cultural* de Radio Barcelona en los años 20.»¹¹

És en aquest marc, i també per la direcció efectiva de l'emissora que portava el cap de programes, Jaume Torrents, que cal situar els programes d'Artur Martorell. Cal dir, de tota manera, que els programes radiofònics van ser, si més no durant unes quantes dècades, bàsicament en castellà, malgrat que la temàtica, com és el cas dels guions d'Artur Martorell, fossin de temàtica catalana i incloguessin citacions, a voltes força llargues, de fragments literaris en català i que es fessin, a partir de 1945, esporàdiques emissions de radioteatre en català, de fet abans que es permetessin les representacions públiques en teatres comercials. Un cas excepcional, del qual parlarem tot seguit, fou el d'una primera emissió en aquest sentit: un *Canigó* basat en l'obra verdagueriana.

Un intent d'apropiació franquista de Verdaguer: el cinquantenari de la mort (1952)

En un context de canviar una mica la cara del règim davant de la derrota de les potències feixistes davant dels aliats, es va esdevenir el cinquantenari de la mort de Verdaguer. El règim, que tenia en Verdaguer una de les poques figures que podia assimilar (era capellà,

7. BALSEBRE, Armand: *Historia de la radio en España*, Madrid, Cátedra, vol. 2, 2002, pp. 229-231.

8. *Ibid.*

9. *Ibid.*, pp. 232-233.

10. *Ibid.*, p. 233. Entre els «notables» hi havia personatges com Agustí Duran i Sanpere (director de l'Arxiu Històric de Barcelona, el regidor de Cultura de l'Ajuntament i catedràtic Tomàs Carreres Artau, l'escriptor i exlliguista Joaquim M. de Nadal, el canonge catalanista Josep M. Llovera, el sacerdot, periodista i liturgista Lluís Carreras, etc.

11. *Ibid.*, p. 234.

se'l podia considerar un autor «espanyol» si es feia una certa lectura de *L'Atlàntida*, no havia estat mai «separatista» i tenia una idea d'Espanya com a unitat catòlica i defensora/propagadora del cristianisme no incompatible amb la seva catalanitat manifesta..., ja havia estat utilitzat per Primo de Rivera.¹² Entre altres fets destacables, i després de barallar-se amb la censura, l'editor Josep M. Cruzet va obtenir permís de la censura per editar les *Obres completes* del poeta (amb algun textos expurgats per l'editor mateix), però amb una condició brutal: l'ortografia havia de ser la de l'època de Verdaguer.¹³ Era la manera de convertir el poeta en un escriptor mig il·legible, arcaic, sense que ens els anys anteriors hi hagués la reforma ortogràfica, lèxica i gramatical de l'Institut d'Estudis Catalans i de Pompeu Fabra, que havia convertit la llengua catalana en un idioma lingüísticament ben estructurat, unificat i modernitzat. Un atac més directe i insidiós contra el català no podia haver-se programat millor des del falangisme que regia la censura.¹⁴

Amb tot això, aprofitant que es van programar molts actes oficials d'homenatge, se li van dedicar pàgines a publicacions afins o controlades pel règim (*La Estafeta Literaria* o el *Boletín de la Real Academia Española*), misses commemoratives a Madrid i altres ciutats, discursos, conferències, partitures sobre textos seus, etc. Aprofitant que la Comissió Organitzadora dels actes a Barcelona era el governador civil, Ràdio Barcelona va aconseguir, després de no poques dificultats, que es fes una emissió de «radioteatre» el 17 de maig de 1945, en català, la primera aparició pública en ràdio de l'idioma del país després de la guerra. Segons la censura, «desde el punto de vista de su contenido, nada impide su autorización». El que ho impedia era el criteri que «prohibía los idiomas regionales».¹⁵ El governador civil finalment va autoritzar la representació radiofònica,

12. Vegeu en aquest sentit, de manera abreujada, el que n'explica, a propòsit de la inauguració oficial del monument al poeta del 1924, on només hi foren presents tropes militars i autoritats, sense que s'hi convidés el poble, MICHONNEAU, Stéphane: *Barcelona: memoria i identitat. Monuments, commemoracions i mites*, Vic, Eumo, Universitat de Vic, 2002, pp. 153-159 i 267-271. Vegeu, igualment, GÜELL, Margarida: «Vicissituds i fortuna del monument a mossèn Cinto Verdaguer a Barcelona», *Anuari Verdaguer*, 19, 2011, pp. 271- 289. Un intent anterior, per part de la Real Academia Española en aquest cas, data de 1904, a fi de fer una edició bilingüe de totes les obres de Verdaguer, que va fracassar bàsicament per l'avarícia dels hereus de Verdaguer, com ha estudiat PINYOL i TORRENTS, Ramon a «L'edició (fallida) de l'obra completa de Verdaguer per part de la Real Academia española (1904)», dins LAFARGA, Francisco, PEGENAUTE, Luis i GALLÉN, Enric (eds.), *Interacciones entre las literaturas ibéricas*. Berna, Peter Lang, 2010, pp. 423-435. Convé recordar, per significatiu, que en aquest moment era president del govern espanyol Antonio Maura, que, alhora, era director de la RAE (el temps, llavors, devia donar per fer moltes coses, pel que es veu). Maura va fer aprovar amb gran celeritat el projecte, va nomenar la comissió dictaminadora ràpidament i va trobar el finançament de manera immediata. A banda de la seva admiració per Verdaguer, que està comprovada, Maura veia també en el projecte, com diu en una carta del moment, «una oportunitatíssima triaca contra la ponzoña del desafecto», o sia, el catalanisme. (pp. 428).

13. Se'n van fer dues edicions: 1943 i 1946. El 1949 ja va poder sortir una edició amb l'ortografia regularitzada.

14. Un resum de l'afer es troba a GALLOFRÉ I VIRGILI, Maria Josepa: *L'edició catalana i la censura franquista (1939-1951)*, Barcelona, Publicacions de l'Abadia de Montserrat, 1991, pp. 154-161. Diversos testimonis, recollits ens obres diferents, indiquen que l'«inventor» de l'operació va ser el filòleg falangista i rector de de la Universitat de Salamanca (i traductor, entre altres fets rellevants, de l'entrevista entre Franco i Hitler a Hendaya) Antonio Tovar, que com a bon lingüista, sabia com posar una bona càrrega de dinamita a una llengua que, com el català, estava en procés de recuperació normatiu. Tovar, d'altra banda, va acabar anys després barallat amb el franquisme.

15. Traiem les cites del documentadíssim estudi de CASALS I MARTORELL, Daniel: «La recuperació del radioteatre català Barcelona després de la guerra. Representació de *Canigó*, de Jacint Verdaguer, a Ràdio Bar-

amb guió i direcció d'Armand Blanch, amb acompanyament musical de l'Orfeó Català i el Quadre Escènic de Ràdio Barcelona del qual formaven part joves actors al costat de personatges més grans i de reconegut relleu com el mateix Blanch, Enric Borràs, Maria Morera, Ricard Palmerola o Josep Maria Angelat. Cal assenyalar que, en aquest cas, el guió era tot adaptat a les normes de l'Institut d'Estudis Catalans. I que no era poesia el que es feia, sinó una representació dramàtica pensada per ser radiada contenint l'argument bàsic del poema.

Després d'aquest episodi i dels intents que de manera esquemàtica hem intentat resumir en relació a l'apropiació franquista del centenari del naixement de Verdaguer, el 1952 s'esdevingué el cinquantenari de la mort. Alta volta, i ara amb més armes i bagatges, el franquisme intentà novament apropiarse la figura de Verdaguer. Més llibres, més conferències, estrenes musicals d'òperes, números monogràfics de revistes vinculades al règim Si el 1945 hi hagué sobretot una forta reacció catalanista en contra des de l'exili, ara les circumstàncies havien començat a canviar i des de Catalunya es programaren molts actes al marge de les commemoracions oficials i s'editaren llibres que aportaven noves interpretacions sobretot sobre l'anomenat «cas Verdaguer».¹⁶ És en aquest context, i com explícitament deia Martorell en el pròleg al primer capítol de la sèrie, vosaltres infants «también tenéis derecho a participar de esta conmemoración y por tal motivo os dedicamos estas emisiones».

Malauradament, l'ús pedagògic o parapedagògic de la ràdio pràcticament no ha estat estudiat i fa de mal dir fins a quin punt els programes d'Artur Martorell i la seva filla i col·laboradora, Maria, representen una novetat, sobretot en un context europeu. En el context espanyol, estem gairebé segurs que sí que ho foren.

L'interès d'Artur Martorell per Verdaguer

Artur Martorell i Bisbal (1894-1967) fou, com ja hem anat dient anteriorment, un dels més destacats pedagogs del segle XX que, per resumir-ho amb mots de l'Enciclopèdia Catalana, «inculcà als infants l'hàbit de la reflexió personal des d'una perspectiva cívica, moral i religiosa, i donà un ensenyament viu de la realitat mitjançant el treball col·lectiu i l'elaboració perceptiva dels conceptes». La seva tasca com a pedagog, reconeguda per tothom, compta amb molts estudis i no és ara el moment de fer-ne un resum. Remetem a la bibliografia que el lector trobarà a peu de pàgina.¹⁷ No podem estalviar-nos, però, de

celona (1945)», *Anuari Verdaguer*, 14, 2006, pp. 233-251.

16. Resulta impossible de detallar tot el moviment que hi va haver a l'entorn de la commemoració. Hom se'n pot fer una idea sobretot amb tres estudis: GUILLEUMAS, Rosalia: *Deu anys de publicacions verdaguerianes (1945-1954)*, segona part del llibre *Ramon Llull en l'obra de Jacint Verdaguer*, Barcelona, Barcino, 1988. SOLDEVILA, Llorenç: «Commemoracions verdaguerianes a l'exili europeu i iberoamericà el 1945 i 1952», *Anuari Verdaguer* 16, 2008, pp. 159-173. CÒNSUL, Isidor: «La postguerra. 1945 i 1952. Dues commemoracions verdaguerianes», en CÒNSUL, Isidor: *Jacint Verdaguer. Història, crítica i poesia*, L'Hospitalet de Llobregat, Edicions del Mall, 1986, pp. 125-135.

17. Resulten especialment rellevants els tres títols següents: AINAUD DE LASARTE, Josep M. et al: *Artur Martorell i Bisbal (1894-1967)*, Barcelona, Ajuntament de Barcelona, 1995. AAVV: *Actes del col·loqui universitari Artur Martorell, educador del nostre temps*, Barcelona, Publicacions de l'Abadia de Montserrat. DEFIS I PEIX, Otilia: *Artur Martorell, l'home*, Barcelona, Societat Catalana de Pedagogia, Institut d'Estudis Catalans, Publicacions de l'Abadia de Montserrat, 1995. Cal referir-se, només de passada, a la seva gran tasca com a gramàtic i

recordar que va ser l'home que, des de l'Institut Municipal de va aconseguir mantenir un cert esperit, dins les escoles municipals barcelonines, que enllaçava amb la tradició pedagògica modernitzadora catalana d'abans de la guerra i que, per aquest i altres fets, va ser represaliat en més d'una ocasió i va acabar la seva vida laboral, dos anys abans de jubilar-se, com a cap del Negociat de Cementiris (1962) en haver-se oposat a l'estatalització de les escoles barcelonines.

Quan a la seva filla gran, Maria Martorell Codina, col·laboradora dels guions, ha tingut una llarga trajectòria com a mestra tant dins l'ensenyament públic com privat i va acabar la seva vida laboral a l'Institut Municipal d'Educació de Barcelona. Traductora d'un quantitat ingent de cançons per a corals infantils, sobretot des de l'alemany, el francès i l'anglès, ha estat durant moltíssims anys la directora del Secretariat de Corals Infantils de Catalunya. El 1962 va fundar, amb el seu germà Oriol, la coral L'Esquitx, com a prolongació de la Coral Sant Jordi. El 2013 la Generalitat de Catalunya li va concedir la Creu de Sant Jordi.

Pel que fa a Verdaguer, s'interessà en la seva recuperació des del punt de vista infantil i juvenil, per apropar-lo a les noves generacions d'estudiants. De fet, ja veurem que no serà l'únic escriptor pel qual s'interessarà de manera especial, tot i que amb comunicació personal amb dues de les seves filles, arribem a la conclusió que els tres poetes que més considerava eren Joan Maragall, Josep Carner i Jacint Verdaguer. Tant és així, que és evident que dins de les seves seleccions de lectures, sempre adaptades perquè els nens poguessin llegir de manera autodidacta, trobem diversos fragments del poeta de Folgueroles.

El primer volum d'aquestes seleccions de textos és *Llibres de llenguatge, selecta de lectures I. Les plantes, els animals, els elements*. Selecció i notes per Artur Martorell Bisbal.¹⁸ Aquest opuscle, juntament amb els altres dos volums que conté la col·lecció —*La mar, la plana, la muntanya*, també de 1934 i *Els pobles, les ciutats, els homes*, de 1935— és una miscel·lània de fragments literaris relacionats amb els elements quotidians per als infants: per mitjà d'aquestes «característiques del paisatge» (segons el mateix antòleg) els menuts s'apropen a la lectura de poesies de noms rellevants de la història de la literatura catalana, com Carles Riba, Jacint Verdaguer, Josep M. de Sagarra, Tomàs Garcés, Guerau de Liost o Joan Maragall. Abans de començar a entrar en matèria, l'autor de l'antologia insereix, com a pròleg, una nota als mestres, en què destaca, sobretot, la dificultat de l'alumne per poder entendre el llenguatge poètic, «depurat i matisat, ric de ressonàncies i accepcions, al servei, moltes vegades, d'unes formes imatjades, estranyes al parlar habitual dels nostres infants». És aquí on apareix el paper del mestre, que és qui hauria d'ajudar l'infant. En el cas d'aquest recull, però, el professor es supleix amb l'apartat «vocabulari i notes», que Artur Martorell inserí per tal que l'alumnat pogués treballar autònomament. Tant és així que l'antòleg afirma: «tot el nostre esforç ha tendit a facilitar al noi una lectura perfecta, perquè sense ella no és possible sentir el veritable goig de la lectura.» Ultra això, el mestre o els pares també hi poden intervenir per tal que el nen adquireixi una comprensió perfecta del text en qüestió. Per últim, Martorell adverteix

lexicògraf, juntament amb Emili Vallès, que amb el pseudònim de Jeroni Marvà van publicar una bona colla de llibres de caire didàctic per a l'aprenentatge de la llengua catalana.

18. Barcelona, Gustau Gili, 1934.

que en algun cas, com que hi ha composicions d'abans de la normalització fabriana, s'ha hagut d'adaptar el text a la normativa per poder-lo fer més entenedor.

Així, doncs, una valoració general de tots els comentaris ens fa concloure, primer de tot, dient que l'antòleg té un gran coneixement de la literatura catalana i una singular estimació per l'obra verdagueriana. I això es transmet a l'infant per mitjà de les paraules, de les imatges i de les explicacions que va fent dins de cada estrofa, perquè el jove no es perdi, però també perquè conegui les paraules poètiques emprades per Verdguer.

En definitiva, posa en relleu els grans dots pedagògics de Martorell, en una forma, és clar, que avui no utilitzaríem, però que a la seva època fou molt novedosa. I noti's, encara, que, en el fons, també hi batega l'esperit patriòtic de l'antòleg i del moment històric en què aparegué l'obra.

El poema de Jacint Verdguer «Canigó» contat als infants

Aquesta adaptació,¹⁹ criticada en el seu moment per alguns pel fet que era relativament reduccionista i també per algunes qüestions de modernització de llenguatge, va representar, d'una banda, una nova manera de divulgar els clàssics per als infants i, de l'altra, una recuperació d'un poeta que havia estat marginat ens els darrers vint anys. Sense tenir en compte aquestes circumstàncies, no es pot valorar adequadament el que representa fer una adaptació, que és diferent d'altres tipus de projectes didàctics.

Pel que fa a la forma, la major part del text és escrit en prosa, tot i que en nombrosos casos Martorell aprofita fragments de text extrets directament de Canigó i els trasllada en cursiva. Ho fa, per exemple, al cant I quan Gentil diu al seu pare que vol ser cavaller i es presenta el diàleg en cursiva, o al capítol II, que transcriu tot «Lo Ram Santjoanenc», encara que en modernitza l'article.

A la pàgina següent es presenta una taula amb tots els fragments de poemes que Martorell copia de *Canigó*.

Un cop vist l'esquema de la conservació dels versos verdaguerians, resumim, de manera molt succinta, l'argument de Canigó. Es tracta d'una epopeia formada per dotze cants i un epíleg. Justament aquest epíleg, que és el diàleg entre els dos campanars dels monestirs de Sant Miquel de Cuixà i Sant Martí del Canigó, fou l'origen del poema. Verdguer fonamenta l'obra en tres pilars bàsics: catalanitat, religiositat i natura. El cavaller Gentil, fill de comte Tallaferro combat amb el seu oncle Guifré contra els sarraïns que estaven envaint Catalunya. Gentil abandona el combat atret per les fantasies suggerides per la muntanya del Canigó. Enamorat de Flordeneu, princesa de les fades de la muntanya, viatja amb ella per tot el Pirineu. Guifré assassina el seu nebot per haver abandonat la batalla. Com a forma d'expiació, i guiat pel seu germà l'abat Oliba, funda el monestir de Sant Martí, on es clava una creu que significa el triomf del Cristianisme sobre les forces paganes (les fades) i els musulmans.

No voldríem acabar aquest apartat sense fer esment, ni que sigui de passada, de l'actualitat del llibre i és que l'any 1986, en el marc del centenari de la publicació del volum, l'editorial Proa va reeditar la versió i, vist l'èxit de vendes que va experimentar, se'n

19. Edició il·lustrada per Quelus (pseudònim de Miquel Cardona i Martí). Fou editada l'any 1929 per Edicions Proa de Badalona, dins la col·lecció Biblioteca Grumet, definida com «Les obres mestres de la literatura explicades als infants».

Capítol de la versió de Martorell	Cant de Canigó a què correspon	Versos de Canigó reproduïts per Martorell. La indicació dels versos és de TO ¹
Capítol 1	Cant I	v. 12-24 i v. 57-60
Capítol 2	Cant I	v. 150-156 i v. 193-236 («Lo ram santjoanenc»)
Capítol 3	Cant II	v. 271-282
Capítol 4	-	-
Capítol 5	Cant IV	v. 1-8, v. 65-80 i, de «La Maladeta», v. 137-148, v. 155-160 i v. 197-202 i, del mateix cant IV, v. 405-408.
Capítol 6	Cant V	Sota l'epígraf «La campana de Sant Guillem», v. 26-44, v. 53-56, v. 89-94, v. 182-183, v. 220-222 i v. 225-229.
Capítol 7	Cant VI	v. 89-92 i, de «El Rosselló», v. 117-166 i v. 172-176.
Capítol 8	Cant VI	«Cor de goges», v. 249-252, v. 253-280, un altre cop el «Cor de goges», v. 309-312, «La de Banyoles», v. 343-380 i, també, el «Cor de goges» v. 381-384, «La de Fontargent», v. 417-444 i «Cor de goges», v. 445-448; «La de Lanós [Martorell escriu La Nos]», v. 449-457 i el «Cor de goges», v. 458-461.
Capítol 8	Cant VII	v. 1-8 del discurs de Flordeneu.
Capítol 9	Cant VII	«Noguera i Garona», v. 137-204; de «Lampègia», v. 237-244.
Capítol 10	Cant VII	del «Cant de Gentil», v. 361-396.
Capítol 11	Cant VIII	v. 139-140.
	Cant IX	v. 18-20.
Capítol 12	Cant IX	v. 99-100, v. 156-160, v. 240-255, v. 271-280, v. 539-544.
Capítol 13	-	-
Capítol 14	Cant XI	v. 43-48, v. 111-114, v. 205-210, v. 345-348
Capítol 15	Cant XII	v. 263-271, v. 282-285, v. 300-304, v. 387-388 i, del «Cor Final», v. 441-444.

*VERDAGUER, Jacint: *Totes les obres (TO)*, II *Poemes llargs. Teatre*, Barcelona, Proa, 2003.

feren reimpressions el 1987, 1992, 1998 i 2002.²⁰ La versió del 86, de fet obeeix a «canvis d'estil i de llenguatge», augment de la part antològica i un vocabulari final, segons explica Joan Triadú al pròleg de l'opuscle. L'arranjament de l'edició original de 1986 va anar a càrrec de Maria Martorell.

Els guions de Martorell i la seva visió de Verdaguer

Les emissions radioescolars, ideades per Artur Martorell, amb la col·laboració de Maria Martorell, i iniciades a la primavera de 1945, s'emeten els dimecres a 3/4 de 4 de la tarda, duraven mitja hora i consistien en tres parts: una primera dedicada al personatge o esdeveniment que es tractés, una part musical i normalment una faula amb la seva corresponent moralitat. Eren emesos precisament en dimecres, en un hora en què podien ser escoltats a les classes (si aquestes disposaven d'aparell receptor).²¹

20. Aquesta última sembla que en una edició especial del Departament d'Ensenyament de la Generalitat de Catalunya.

21. Convé recordar que en aquella època els dijous a la tarda era festiu i que els dissabtes al matí hi havia classe.

L'any 1952 i aprofitant la commemoració del cinquantenari de la mort de Jacint Verdaguer, com ja hem dit, les *Emisiones Radioescolares* es van concentrar en aquesta figura a l'estiu en una sèrie de set programes que va començar el dia 6 d'agost de 1952 (programa 298) i va acabar el 17 de setembre (programa 304). Tot i que no disposem dels informes de censura dels programes, ja que de moment no s'han localitzat, sí que tenim l'«escaleta» (com es coneixia l'índex d'emissions del dia aprovat per l'autoritat censòria), on figuren autoritzats per la censura sense indicacions que facin referència al contingut que, en tot cas, devien trobar-se en els guions corresponents. Els dos textos de què disposem, procedents de la col·lecció Isidre Magriñà de la Biblioteca de Catalunya,²² on es conserven sota les signatures Ms. 3927 i Ms. 3929 difereixen en el fet que en el primer hi ha més indicacions de caire radiofònic, mentre que a l'altre hi ha simplement el text, cosa que podria fer suposar que aquest segon guió més literari fos una còpia del que va anar a la censura.

Martorell, en un breu pròleg al primer dels programes, després de justificar la necessitat de commemorar l'efemèride verdagueriana del moment, i de parlar de les instal·lacions del que hauria de ser després el Museu Verdaguer de Vil·la Joana de Vallvidrera, remarca significativament i textualment que:

«Vosotros, niños y niñas que nos escucháis, también tenéis derecho a participar de esta conmemoración y por tal motivo os dedicamos estas emisiones en las que intentaremos poner a vuestro alcance lo más importante de la vida y de la producción de Jacinto Verdaguer.»

La intenció no podia ser més clara. Potser no caldria, però pensem que de tota manera s'ha de tornar-ho a recordar, que aquests programes van ser radiats en castellà, però amb molts versos intercalats en català i sempre amb il·lustracions cantades en català de moltes de les peces verdaguerianes més conegudes («Virolai», «L'emigrant»...).

En conclusió, es tracta d'una visió que encara avui en molts aspectes compartiríem, sobretot pel que fa a l'obra. Es pot dir que els Martorell, Artur i Maria (els guions van signats autògrafs per tots dos) no van oblidar res de l'essencial de la producció verdagueriana coneguda en aquell moment (ens anys posteriors s'han conegut i editat obres inèdites) i que van passar molt per sobre per aquells aspectes més cantelluts i llavors molt discutits de la biografia del poeta (els conflictes amb el marquès de Comillas i amb el bisbe Morgades, la suspensió de les llicències d'exercir de capellà, etc.), aspectes, d'altra banda, que diríem que tampoc no podien interessar als oients escolars d'aquells programes. Sigui com vulgui, la lectura dels guions dóna, per si calia, una visió de la qualitat pedagògica i estilística de qui en va ser l'autor principal, Artur Martorell, i de l'ajut de la seva filla Maria, també una destacada pedagoga. I tampoc no cal analitzar gaire per veure-hi, en el fons una oportunitat que, en aquells temps foscos del franquisme, recordava o donava a conèixer una de les grans figures de la literatura catalana, llavors marginada i perseguida.

22. S'ignora absolutament com van anar a parar a mans de Magriñà aquests guions. Potser els hi va vendre o regalar algú de Ràdio Barcelona? O algú de la censura? O els va comprar a algun llibreter de vell? En tot cas, les filles d'Artur Martorell, foren les primeres sorpreses que ambdós guions es trobessin en aquest fons de la Biblioteca de Catalunya.

Conclusions

Des del punt de vista pedagògic, la tasca d'Artur i Maria Martorell és tot una novetat. Tant és així, que cal dir que alguns testimonis que hem pogut consultar ens deien que els dimecres a la tarda a l'escola escoltaven la ràdio.

Certament la ràdio s'ha utilitzat de cara a escolars i estudiants de moltes maneres, des del pur adoctrinament franquista²³ fins a complements de cursos a distància, però en el sentit que ho feia Martorell va ser en el seu moment una novetat i un aprofitament dels mitjans tècnics més avançats de l'època, com era la ràdio. A més a més, com d'altres, a Ràdio Barcelona va ser també una manera d'introduir una certa línia d'enllaç amb l'esperit catalanista, molt atenuat en aquell moment, que ja venia dels anys 20 i 30. És aquí on cal situar la tasca de recuperació de la figura verdagueriana per part de Martorell en un moment en què el poeta no estava ben valorat per les noves generacions d'escriptors i artistes. Va ser gràcies a l'antologia de Carles Riba (1923), però també a l'aparició de «*Canigó*» *contat als infants* (1929) que podem afirmar que cap als volts de 1929-1930 Verdaguer va tornar a reviscolar com a poeta estimat i valorat.

Consegüentment, doncs, cal destacar l'admiració de la figura de Verdaguer per part d'Artur i Maria Martorell, com es reflecteix en els llibres que ja hem citat o en altres programes anteriors, que estudiarem en una altra investigació.²⁴ La tasca del pedagog per recuperar la cultura i la llengua catalanes no s'acaba aquí. Tal com ens van manifestar les seves dues filles, la música per a ells era part de la seva manera de ser i música i literatura sempre anaven juntes en totes les activitats familiars i culturals en què participaven. És per això que no és estrany que el 1955, per exemple, Martorell feia els comentaris de les transmissions dominicals dels concerts des del Palau de la Música que dirigia Eduard Toldrà. Una altra forma de pedagogia.

Les *Emisiones radioescolares* es transmetien durant tot el curs, però també en període estival i sembla que es van dur a terme, com a mínim, des de 1952 i fins a 1957, pel que hem pogut esbrinar. La temàtica era variada i obeïa a commemoracions o fites d'autors, que anaven acompanyats d'alguna nota musical i sempre amb una moralitat final, moralitat que Martorell solia treure de les faules clàssiques.

23. Per a més informació sobre aquest tema, vegeu GÓMEZ GARCÍA, *op. cit.*

24. En aquest sentit ni que sigui en tall anecdòtic, Martorell va fer repartir per totes les escoles municipals de Barcelona, aprofitant el centenari del naixement de Verdaguer, el retrat que el gran pintor Ramon Casas va dedicar al poeta.